

spännande historier att berätta, vilka även skulle kunna anknyta till bokens underliggande problematik, historiebok. Temat hade även vunnit på att vidgas till att inkludera målade minnesmärken (om man väljer att tolka dem – liksom hållristningarna – som sådana) och därmed exempelvis mesolitiska hållmålningar.

Något som Lihammer förefaller mån om att lyfta fram och som återkommer på flera ställen i boken, nästan som ett mantra, är upplysningen om att människor i gångna tider inte levde isolerade utan att de hade kontakt med andra grupper, inte sällan över betydande avstånd. Detta poängteras även inom nästa tema, *Boplatser och städer*. De platser där människor valde att bo berättar för oss om hur de levde där, hur de ordnade sin vardag och förhöll sig till livets gång – men de berättar även att dessa platser ingick i större sammanhang av kulturella utbyten. Människor reste, kommunicerade över stora avstånd, var nyfikna och driftiga och strävade efter att vidga sin värld utanför den egna hembygden. Vi känner detta drag hos oss själva idag och sådana förefaller människor alltid ha varit. I temat om boplatser och städer känns det som om Lihammer åter är inspirerad och människorna och deras livsbetingelser åter kommer nära.

Så också i temat om *Gruvor och industri*. Avsnittet är kort, men genom ett väl gjort urval illustrerar Lihammer här människors strävan efter förbättrade materiella villkor: människors entreprenörsanda men även fullkomliga hänsynslöshet mot såväl medmänniskor som mot den jord vi lever på. Den heliga samiska trolltrumshammaren som återfanns i spåren efter en gödselhög i stormaktstidens gruvsamhälle Silbojokk bär drabbande vittnesbörd om bristen på respekt för andra människors tro, och den arma arbetare vid stormaktstidens Sala gruva som levde som slav och som begravts med halsjärnet kvar kring halsen blir en brutal illustration av utnyttjandet av andra för profit. Verksamheten i flintgruvorna från stenålderns Skåne framställs i kontrast som närmast idyllisk, men med Salaarbetarens livsvillkor på näthinnan kan man inte låta bli att undra om inte stenålderns gruvdrift kan ha rymt samma hänsynslöshet.

Det sista temat om arkeologiska upptäckter, *Be-fästningar, borgar och krig*, är också klassiskt inom den arkeologiska forskningen. Lihammer presenterar flera välkända och mycket spännande platser, men ger också en ny dimension åt ämnet genom att inkludera aspekter från det senaste decenniets samtidsarkeologi, vilken undersöker 1900-talets historia genom de

materiella lämningar som gömmts i jorden. Lihammer har valt ett antal undersökningar med anknytning till andra världskriget. Med hjälp av fynden i jorden kan arkeologin lyfta fram ”glömda och gömda” historier i ljuset och därmed för det nära förflutna fylla samma funktion som den länge velat fylla för äldre historiska perioder. Genom att ställa nya frågor till närliggande historia, genom att bidra med samhällskritisk nyansering och påvisa komplexitet, fyller arkeologin en viktig funktion.

Bokens sista kapitel, *Om arkeologi*, är ett mycket bra kapitel och viktigt för förståelsen av upptäckandets kontexter. I det berättar Lihammer om den arkeologiska disciplinens historia, hur ämnet har utvecklats och hur arkeologi bedrivs idag. Hon försöker i några få rader ge läsaren en förståelse för hur arkeologer har arbetat genom århundradena, hur vi arbetar idag och varför samt hur metoderna har skiftat. Lihammer förklarar även varför god arkeologi är viktig och vad den kan bidra med. På så vis utgör kapitlet en bakgrund till bokens huvudtema – berättelsen om upptäckandet. Tanken från författarens sida är sannolikt att inte avskräcka läsaren genom att ha kapitlet i början av boken, utan låta denna sugas rakt in i de spännande berättelserna. Personligen tycker jag emellertid att det är lite synd att det kommer sist. Precis som den kronologiska sammanfattningen i inledningen utgör ramen för det upptäckta borde kapitlet om arkeologin ha fått utgöra fonden för upptäckandet.

Anna Lihammers bok är spännande och fantasieggande på flera plan. Upptäckternas historier är lika spännande som upptäckterna i sig och flåtan de bildar svåremotståndlig. Boken läses snabbt och jag rekommenderar den till alla med något intresse av det förflutna och jakten på detta.

Johanna Bergqvist, Lund

Barndom och arbete. Ingrid Söderlind och Kristina Engwall (red.). Boréa, Umeå 2008. 251 s., ill. ISBN 978-91-89140-57-8.

Barndom och arbete är den handfasta titeln på en antologi som handlar om barns arbete i och utanför hemmet i Sverige från 1950-talet till 2000-talet. Syftet med antologins olika texter är att undersöka och jämföra förutsättningar för barns arbete och hur dessa har förändrats över tid och varför. Vidare undersöker antologins olika författare vilka föreställningar om

barns arbete som finns i olika tider, platser och generationer. Några bidrag fördjupar sig också i inom vilka sektorer eller områden barn har varit och är verksamma beroende på ålder och kön. Frågor om kvantitet och omfattning av barns arbete undersöks också. Till det kommer frågor som blickar framåt.

Antologins kapitelförfattare kommer från olika ämnesområden som historia, psykologi och pedagogik. Det empiriska material som analyseras är också det hämtat från en rad olika håll: lagstiftning, betänkanden och statliga utredningar, arbetsannonser i dagspressen, dispensansökningar till Yrkesinspektionen och Barnavårdsnämnden, insändare i Lyckoslanten och Kamratposten och enkätundersökningar osv.

Antologin präglas därmed av bredd i flera avseenden, disciplinärt, materialmässigt, och inte minst i dess frågeställningar. En sådan bredd kräver disposition och antologin är uppdelad i tre delar: del 1: *Gränser, hinder och möjligheter*; del 2: *Barn i arbete*; del 3: *Föreställningar om barns arbete*.

Antologin behandlar tre viktiga utgångspunkter som diskuteras i inledningskapitlet.

För det första fastslår författarna att barndom och arbete är två begrepp som idag sällan kopplas samman. En fråga som uppstår i relationen barndom och arbete är t.ex. vad som kan rubriceras som arbete. En annan aspekt är att synen på barnet förskjuts från att vara en som mottar vård, omsorg och fostran till att vara en som bidrar till de sfärer där arbete sker. Både begreppet barndom och arbete får på så vis nya dimensioner.

För det andra problematiserar kapitelförfattarna begreppen barn och barndom i linje med ny barnomsforskning. Synen på barnet som en aktiv självständig aktör som bidrar till samhället på olika sätt är däremot central. En sådan utgångspunkt ruckar på maktordningar mellan generationer och olika åldrar där barn ofta är underordnade.

För det tredje konstaterar kapitelförfattarna att barns arbete idag inte är särskilt synligt. Därmed vet vi föga om vad det har för betydelse på individ-, familje- och samhällsnivå.

Inledningskapitlet öppnar för många konkreta faktafrågor: hur många, hur ofta var och vad, men också frågor av mer analytisk, filosofisk karaktär, varför och vad betyder det?

Del 1, *Gränser, hinder och möjligheter* består av ett kapitel. Det är författat av Mats Sjöberg och behandlar det lagstiftade skyddet av unga i arbetslivet under 1900-talet med särskild fokus på tiden 1950–2000.

Kapitlet är viktigt eftersom lagstiftningen föreskriver villkor för barns arbete i Sverige. Sjöberg understryker tidigt i kapitlet att ”faktum är att det var kring barn och unga arbetare som de första juridiska regelverken skapades för att begränsa exempelvis ålder och arbetstider för att utföra vissa arbeten” (s. 38). Behovet av skydd mot utnyttjande och exploatering var central för utvecklandet av lagstiftningen. De medel som finns för att begränsa barns arbete är framför allt åldersgränser, tidsgränser och även vilket slags arbete barn får utföra.

I analysen av arbetskyddslagstiftningen finner Sjöberg en rad olika synsätt och möjliga kategorier av arbeten: de fysiskt skadliga, de moraliskt skadliga, det utvecklande arbetet och arbete som är pedagogiskt och disciplinerande. På så sätt blir genomgången av lagarna också en slags idéhistorisk genomgång som säger något om hur det omgivande samhället sett på olika sektorer i arbetslivet över tid.

Den viktigaste delen av analysen är dock den relation som finns mellan arbetskyddslag och arbetsmiljölag å ena sidan och folkskolestadgan och skollagen å den andra. I takt med att skolsystemet byggs ut och enhetsskolan växer fram med ökade krav på skolplikt ökar också skyddet och därmed begränsas barns medverkan inom arbetslivet. Skolan måste komma i första hand och tar allt mer tid i anspråk.

Del 2, *Barn i arbete* består av tre kapitel. I det första ser Ingrid Söderlind närmare på statistiska källor, främst offentlig arbetsmarknadsstatistik. Hon undersöker hur många barn som arbetar, med vad, och i vilken utsträckning, heltid eller deltid, och jämför över tid. En bärande diskussion i kapitlet berör just de statistiska källorna och hur de som dokument i sig säger något om vad som blir synligt respektive osynligt arbete. En del slags arbete hamnar helt enkelt utanför statistikens urval, kategorier och tabeller. En viktig slutsats som går hand i hand med Sjöbergs analys av lagstiftningen är att det sker en förändring i barns tillgång till arbetsmarknaden i och med enhetsskolan och förlängd skolplikt i slutet av 60-talet. ”Under 1950- och 1960-talen hade de unga en viktig roll på arbetsmarknaden” (s. 104). Idag framstår det som allt svårare för en 16-åring att ens få ett feriearbete. Söderlind för dock resonemanget ett steg vidare. Det är inte bara lagstiftningen som sätter villkor, det finns också idéer om ålder och kompetens som hindrar yngre från att komma ut på arbetsmarknaden. Detta resonemang mynnar ut i en rad obesvarade frågor:

”Har jobben blivit svårare eller är det synen på vad

de unga kan klara av och orka med som har förändrats? Har barnen trängts tillbaka av andra grupper? Eller behöver barn inte längre arbeta? Har arbete förlorat i betydelse både när det gäller försörjning och socialisering?” (s. 105).

I nästa kapitel, författat av Kristina Engwall, Mats Sjöberg och Ingrid Söderlind, fortsätter utforskandet av barns arbetsmarknad genom analys av tre källmaterial. Det första är platsannonser. Det andra är dispensansökningar där arbetsgivare vill anställa minderåriga för visst arbete men där arbetsvillkoren i något avseende strider mot lagstiftningens regelverk. Det tredje är tidningar som vänder sig till barn och som på olika sätt skildrar barns erfarenhet av arbete, exempelvis genom att barn har skickat in eget material som de skrivit eller ritat.

I platsannonserna kan man se vilken typ av arbete som vänder sig till unga samt hur det förändras över tid. Exempelvis visar författarna att under åren 1955, 1965 och 1975 fanns en ganska stabil efterfrågan på ung arbetskraft inom tjänstesektorn, i hushåll/familj. Efterfrågan på barns arbete inom jordbruk och industri var mer marginell. De flesta tjänsterna var inom privat sektor och det finns också en fördelning mellan pojkar arbete och flickors som kan sammanfattas med orden ”springpojke och hembiträde”.

Beträffande dispenser som arbetsgivare ansökt om hos Yrkesinspektionen så gäller det arbetstider, arbetsuppgifter samt arbete för barn under 13 år. Den största förändringen i dispenser återfinns författarna under perioden 1990–2004 inom underhållningsbranschen. År 1990 gällde nio procent av ansökningarna arbeten inom film, teater och television. År 2004 utgjorde underhållningsbranschen hela 83,5 procent av alla dispensansökningar.

Läsning och analys av tidskrifterna *Lyckoslanten* och *Kamratposten* 1950–2000 visar att barns arbete gått från att vara formellt lönearbete till att mer och mer handla om informellt arbete där barn exempelvis ofta säljer saker på kommission. Ofta handlar det om att en skolklass säljer kakor, kolor eller annat för att få ihop pengar till en skolresa eller att enskilda elever säljer jultidningar eller majblommor. En viktig slutsats är att barns arbete tenderar att bli allt mer marginaliserat och det i sig väcker frågor. Frånvaron av formellt arbete kan tolkas som en marginalisering av barn och barns position och inskränkning av barns inflytande och delaktighet i samhället (s. 150).

Det tredje kapitlet i den andra delen handlar om

en särskild sektor i arbetslivet. Kristina Engwall och Ingrid Söderlind fördjupar här analysen av barns möjlighet till arbete utifrån dispensansökningar som avser medverkan inom teater och underhållning. I Stockholm tillämpades en praxis att sådana ansökningar hänvisades till Barnavårdsnämnden istället för till Yrkesinspektionen. En trolig anledning till denna praxis är att det inte bara handlade om eventuella brott mot arbetskyddslagstiftning utan också om moraliska aspekter och föreställningar om vad som är en god barndom. Teater kunde leda till fördärv. Teater, förklarar författarna, var vidare inte självklart ett arbete. Det kan vara en fritidssysselsättning, utbildning osv. Flera exempel på att det fanns en dylik tveohagsenhet gentemot teater som arbete för barn kommer fram i genomgången av dispensansökningar. Exempelvis: ”Problemet med teaterbarnen var inte att de tjänade egna pengar som de själva skulle kunna använda, snarare att teaterverksamheten ansågs ge felaktiga föreställningar om vad arbete var” (s. 170).

Idag handläggs dispensärenden av Arbetsmiljöverket, som sköter alla arbetsrelaterade frågor. Huvudsakligen handlar invändningar från Arbetsmiljöverket om att anställningen eller medverkan i föreställningen inte blir för betungande för barnet så att skolgången blir lidande. Liksom det framgick av föregående kapitel har antalet ansökningar ökat kraftigt inom just denna sektor, vilket indikerar att det idag finns en helt annan, t.o.m. mycket stor, acceptans för barns arbete inom underhållning jämfört med andra delar av arbetsmarknaden.

Även antologins del 3, *Föreställningar om barns arbete* består av tre kapitel. I det första av dessa beskriver Tobias Samuelsson och Kristina Engwall barns syn på arbete. För att fånga tiden före 1995 har de använt sig av artiklar och teckningar som barn skickat in till *Lyckoslanten* och *Kamratposten*. För att ta reda på barns syn idag har de genomfört en enkätundersökning vid tre olika skolor med barn i mellanstadie- respektive högstadieålder. En första fråga är vad som av barn betraktas som arbete. Här tas aspekter upp som att få lön, liksom skillnaden mellan att arbeta eller ”bara hjälpa till”. Ett viktigt resultat i detta kapitel är att barn idag inte gör den uppdelning mellan arbete och skola som kommit fram i de andra kapitlen och som vilar på lagstiftning och regelverk om exempelvis arbetskydd och skolplikt. Många barn svarade i enkäterna att skolan var deras arbete liksom läsläsning. Likaså ruckas uppdelningen mellan fritid och arbete

i barnens svar att simning eller fotboll är deras arbete. Barnen hade med andra ord en mycket vid definition av arbete som gick bortom faktorer som lön och annan ekonomisk ersättning.

I det följande kapitlet beskriver Kristina Engwall och Ingrid Söderlind föräldrars och lärares syn på arbetets plats i barns liv. Även detta kapitel utgår från en enkätundersökning som besvarats av föräldrar till högstadiesbarn. Barns arbete ses av föräldrar i hög utsträckning som något pedagogiskt och uppfostrande snarare än som en inkomstkälla. Föräldrarna menar att barn lär sig att klara sig själva genom att de får praktiska färdigheter. Arbete handlar vidare i hög grad om hushållsarbete som kommer individ och familj till godo. Liksom föräldrarna menar de tillfrågade lärarna att arbete är en viktig del i barnens fostran.

I det sista kapitlet sammanfattar kapitelförfattarna huvuddragen i de olika kapitlen och ser närmare på vilka förändringar som skett och vilka nya perspektiv på barns arbete som kommit till. Diskussionen handlar om att det finns arbeten som särskilt betraktas som barns arbete, vad barns arbete har för betydelse för samhället i stort, men också för barns position som samhällsmedborgare.

Barndom och arbete är en antologi som både ger läsaren insikter och nya frågor. Kapitlen är väl genomarbetade och håller en jämn nivå genom hela boken. Som läsare får man upp ögonen både för en dold sektor i dagens samhälle och för en del av barns liv som det sällan talas om, men som har stora konsekvenser för barns situation som samhällsmedborgare både socialt och ekonomiskt.

Just barnets position och antologiförfattarnas strävan att nå och utgå från barns egna perspektiv och erfarenheter kunde ha stärkts genom en omvänd disposition i antologin. Det hade varit intressant att låta nuvarande del 3, som tar upp barns egna erfarenheter, inleda och utgöra utgångspunkt för antologins alla frågor och att låta del 1, som behandlar lagstiftning och regelverk, avsluta.

Eftersom barns arbete i vardagen runt omkring oss är tämligen osynligt och vi vet så lite om det finns det stor potential i forskning som denna. Frågan om barns position på arbetsmarknaden öppnar som sagt för vidare frågor om barns rättigheter, inflytande och delaktighet i samhället.

För att gå vidare med det behövs mer och fortsatt forskning som fördjupar och närmare beskriver barns arbete i sig i olika sektorer. Det behövs också forsk-

ning som exempelvis problematiserar aspekter av kön och klass tydligare liksom barn, migration och arbete.

Kristina Gustafsson, Lund

Uno Westerlund: *En svensk historia från periferin. Med Pite älvadal, Älvsbyns kommun och byn Manjärvi i centrum*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2009. 608 s., ill. ISBN 978-91-7331-239-4.

Att kombinera mikro- och makrohistoria är ett beprövat sätt att väcka intresse för det förflutna. Om en trakt sätts in i en vidare kontext skapas en lokal identitet av djupare slag. Ingen ort låter sig förstås om den inte relateras till omvärlden. Omvänt gäller att den större historien helst bör exemplifieras utifrån något närliggande. Detta är lätt sagt, svårare att realisera. Till dem som nyligen prövat receptet hör Uno Westerlund, en Uppsalahistoriker som 1973 disputerade på *Borgarsamhällets upplösning och självstyrelsens utveckling i Nyköping 1810–1880*. Då han närmade sig pensionsåldern gav han sig i kast med sin uppväxtmiljö i Manjärvi, inte långt från Storforsen och Vidsel i Pite älvadal.

Efter att ha axlat redaktörskapet för *Manjärvi 500 år*, utgiven av byaföreningen år 2004, har Westerlund vidgat perspektivet. Han har inte bara velat famna Älvsbyns kommun, Pite älvadal och Norrbottens vidsträckta län. I sin *En svensk historia från periferin. Med Pite älvadal, Älvsbyns kommun och Manjärvi i centrum* har han frestats att ta med hela landet. Dock har han inte velat gå så långt som i det pedagogiska projektet Mörbylånga och världen. Den uppgift han tagit på sig, att skriva lokal och nationell historia på en gång, är vansklig nog. Fördelen med det originella greppet att presentera hela landets historia utifrån ett Pite älvdals-perspektiv, med Manjärvi i särskilt fokus, är att det minimerar risken att hamna i provinsialismens trask.

Sättet att koppla en specifik trakt i periferin till den allmänna svenska historien är inte oprövad. Westerlunds bestickande tanke är att läsaren skall förses med dubbelt seende, ”nerifrån riket” och ”uppåt marka”. Förhoppningen är att perspektiven skall integreras samtidigt som författaren kan tillåta sig att anslå en personlig ton då hembygden berörs. Här kan Westerlund gå ner på individnivå, vilket ger känsla och närhet till skeendet. Framställningen börjar redan 5 000 år